

létre egy speciális nemzetközi bizottságot a szlovákiai magyarok deportálásának ügyében.

Mivel a lakosságcsere és a deportálások tovább folytatódtak, Mindszenty úgy döntött, miután XII. Piusz pápához többször fordult eredménytelenül segítségért, lemond kardinális posztjáról. 1947. szeptember 27-én megírta levelét a pápának, amelyben drámai képet festett a szlovákiai magyarok helyzetéről, és egyben bejelentette lemondását is. A válasz, amelyet a pápa titkára írt alá, tartalmazta a pápa áldását és egy udvarias útbaigazítást papi kötelességeivel kapcsolatban. Mindszenty bárhova fordult és bárki felé irányította tiltakozását, nem volt eredménye.

Miután a párizsi békeszerződés 1947. szeptember 15-én életbe lépett Mindszenty levelezése elcsendesedett, de nem maradt abba.

Figyelme kiterjedt a jugoszláviai magyarok ellen elkövetett embertelenségekre, a 200 betelepített ukrán család érdekében az osztrák határ mentén vagyonuktól megfosztott, kitelepített 20 magyar családra, az ún. „hideg terrorra”, a közalkalmazotti állások megtisztogatására, az antiszemitizmus újraéledésére és az iskolák államosításának kérdésére is.

Mindszenty József teljes mértékben bevetette tekintélyének morális súlyát az emberi jogok védelme érdekében. Üzenete: az egyház mindenkinek a lelkére beszél, aki megszegi Isten íratlan és írott törvényeit, és kiáll mindazokért, akiknek emberi jogai csorbát szenvednek származásra, nemzetiségre, vallási hovatartozásra vagy társadalmi helyzetre való tekintet nélkül. Az ellene indított perben lényegében beismerte a tetteket, amelyekkel megvádolták és a bemutatott bizonyítékokat hitelesnek ismerte el. Mindszenty József kardinális a bírósági tárgyaláson is kitartott az emberi jogok védelmében végzett tettei mellett.

Császári Éva

Falusi élet Bihar vármegyében az úrbérrendezést követően

Bodo Edith, Lumea rurală din Bihor după reglementarea urbarială Tereziană (1771-1820), Editura Universităţii din Oradea, Oradea, 2011, 306 p.

Jelen kötet Bodo Edith doktori disszertációjának 2011-ben megjelent szerkesztett változata. A szerző téma iránti érdeklődése már egyetemi tanulmányai alatt megmutatkozott. Ennek eredménye Barbu Ştefănescu professzorral – akkori témavezetőjével – 1998-ban közösen kiadott, ugyancsak a parasztsággal foglalkozó írása. Jelenleg a fiatal szerző a Nagyvárad Egyetem történettudományi intézetének egyetemi adjunktusa, a témában számos tanulmánya látott napvilágot, melyek közül néhány a jelen kötetben is megtalálható.

A bemutatni kívánt könyv gazdagon illusztrált külleme már önmagában magával ragadja a kötetet ismerkedő olvasó érdeklődését. Kinyitva a könyvet, annak *Bevezetőjéből* rögtön kiderül, hogy nem hiányzik a tudományos igényességgel megfogalmazott tartalom sem. Ezt igazolja a bőséges levéltári forrás (Magyar Országos Levéltár, Központi Nemzeti Történeti Levéltár, Román Országos Levéltár Bihar Megyei Levéltára), kiadott forrás, valamint román, magyar, német és francia nyelvű szakirodalom (összesen 244 tétel) felhasználása is. A levéltári források egyszerre láttatják felülről (bécsi udvar, hivatalnokok, vármegyei előljárók, birtokos földesurak) és társadalomtörténeti kontextusból a parasztság helyzetét. Ez a fajta kettősség szoros egymásra hatásban végig jelen van a műben. A szerző szavaival élve „erről az időszakról sokat írtak, jót és rosszat, az adott szerző nemzetiségétől, társadalmi helyzetétől függően” (13 o.). Míg a román történetírás többségében pozitívan közelíti, addig a magyar már kritikusabb hangnemet megütve jellemzi Mária Terézia és II. József reformpolitikáját.

A mű egészét tekintve a szerző deduktív módszert alkalmazva a *Bevezetőt* és a *Historiográfiai áttekintést* követően a *Területszerzések keleten és az ezekkel járó problémák a Habsburg birodalomban* című fejezetben röviden felvázolja a Habsburg birodalom oszmánok elleni háborújának legfontosabb politikátörténeti vonatkozásait. Kiemeli, hogy az uralkodók fő célja egy központosított egységes állam megteremtése

volt. Bemutatja azokat az akadályokat, amelyek hátráltatták ennek a kibontakozását, mint a keleti országrészekben kibontakozó „második jobbágyság”, vagy a magyar rendek ellenállása a diétán és a vármegyéken.

Bodo Edith a következő fejezetben – mely *A Habsburg birodalom erőltetett modernizálásának problémái* címet viseli – a birodalom gazdaságpolitikáját mutatja be a XVIII. század folyamán, különös tekintettel az adózás ügyére. A bécsi udvar merkantilista és kameralista gazdaságpolitikája summásan a következő kifejezéssel írható le: „*ubi populus, ibi obulus*”, vagyis „*ahol a népesség, ott a pénz*”. Ezt követi Magyarország és Erdély fiskális politikájának a bemutatása. Ebből kiderül, hogy Magyarországon nem sikerült megnövelni az adó nagyságát, ezért a szerző szerint a bécsi udvar figyelmét a legnépesebb társadalmi kategória, a parasztság irányába fordította. De mint a következő fejezetből (*Részleges és a teljes úrbéri rendezésről*) megtudjuk az 1767. évi úrbérrendezéshez hosszú és szövevényes út vezetett. Bihar vármegyében 1749-1753 között több parasztmozgalom is kitört, melynek oka az egyre nagyobb jobbágyi terhek bevezetése volt. Ennek nyomán Bihar vármegye parasztsága több alkalommal is az uralkodóhoz fordult (1749, 1750, 1751). A problémát végül az 1759-ben bevezetett úrbérrendezés oldotta meg.

A Mária Terézia-féle úrbérrendezés c. fejezet rávilágít arra, hogy az intézkedés bevezetésére is az előbbiekhöz hasonló okok miatt került sor 1767-ben. Ezek közül most csak kettőt emelek ki. Az egyik a Bécsbe érkező egyre több jobbágyi panaszlevél volt. A szerző ezt a folyamatot a „nyitott kapuk” politikájának nevezi. A másik ok az újabb parasztlázadások kialakulása volt, ami több vármegyét is érintett. A kilenc pontos kérdőív részletes bemutatása a műben létfonosságú ahhoz, hogy az olvasó megismerje azokat a változásokat, amelyeket az úrbérrendezés alkalmaz. Ennek tartalmi bemutatásáról, most inkább eltekintünk. Csupán arra hívjuk fel a figyelmet, hogy a mű e részének olvasása a jogi nyelvezet miatt néhol nehézkesebb, de a szerző pontosan és közérthetően visszaadja a dokumentum tartalmát, magyarázatokkal is ellátva azt. Ezt követően Bihar vármegye példáján keresztül megtudhatjuk, hogy hogyan is került sor az összeírásra. Mint kiderül, nem tartottak be minden központi utasítást, ezért számos településre újra ki kellett menni és újból el kellett végezni az összeírást. Végül az összesítő úrbéri tabellák 1771-ben készültek el.

A kötet igazi újdonsága a soron következő fejezetekben található. Ezek közül az első az *Emberek, föld, állatok vagy a paraszti mezőgazdaság fejlődése Biharban a Mária Terézia-féle úrbérrendezést követően* címet viseli. A tartalmi egység első felében a szerző a Mária Terézia-féle úrbérrendezés 1771-ben napvilágot látott adatai mellett, az 1806., 1810., 1815. és az 1817. évi úrbéri összeírások egymás mellé állításával mutatja be Bihar vármegye néhány településének népességnövekedését. Az adatokat a családfők számának öttel való beszorzásával nyerte. A települések mellett helyet kaptak az egyházi és laikus uradalmak, valamint egyes települések népességváltozásainak összehasonlításai is. Fontos megjegyezni, hogy az urbáriumokban szereplő, adózó családfők száma nem a tényleges népességre vonatkozik, de arra jó, hogy nyilvánvalóvá tegye a lakosság növekedésének és időközönkénti csökkenésének a trendjeit az említett időszakra vonatkozóan. Bodo Edith szerint a demográfiai növekedés oka a megművelhető földterületek nagyságának a növekedése volt. Ezt követően külön elemzi a parasztság kezében levő földeket, kiemelve, hogy a reglementációt követően megnőtt a háromnyomásos gazdálkodás elterjedése. Másfelől erre az időszakra tehető a kukorica és a burgonya termesztésének meghonosodása is Biharban. A szerző a telkekhez tartozó szántóföldekre, rétekre, erdőre is kitér. Állításait minden esetben konkrét példákkal támasztja alá.

Egy másik alfejezet a robottal, mint a mezőgazdaság kibontakozásának egyik akadályával foglalkozik. A szerző az 1791, 1806, 1810, 1815, 1817-es évekre vonatkozóan településekre lebontott táblázat formájában közli a robot mértékét és annak formáját. Ugyanakkor számos településre vonatkozóan közli a robot változását több időmetszetben (1778, 1791, 1806, 1810, 1815, 1817), összehasonlítva az ígás és a kézzel történő robotot. A fejezet végén az állattartás kerül előtérbe. Mint kiderül a korszakban nőtt a lovak száma, de a legértékesebb még mindig az ökör maradt. Az erre vonatkozó adatok 1806, 1810, 1815 és 1817-ből származnak. Ebben az esetben is településszintű kimutatásokat készített a szerző. A kvantitatív adatokat minden esetben szakszerű értelmezés követi.

A Társadalmi változások az úrbérrendezés után c. fejezetben a szerző alaposan körüljárja a jobbágyok és a (házas és házatlan) zsellérek számának változását a már korábban említett urbáriumok adatait felhasználva.

nálva. Emellett kitér más társadalmi kategóriákra is: jellemzi az armális nemesség, a középnemesség és az arisztokrácia helyzetét is. Legvégül a falusi intézményeket járja körül, bemutatva a jegyzőt, az igazságszolgáltatás helyi és fellebbviteli fórumait is.

A kötet legutolsó fejezetében (*Paraszti mentalitás és érzékenység*) Bodo Edith kiemeli, hogy az úrbéri szabályozás lehetővé tette a paraszti gazdaságok fejlődését, minek következtében lassan kialakult egy kezdeti gazdasági gazdálkodásmód: a mindennapi megélhetésről a piaci termelésre való áttérés.

A könyv elsők között alkot komplex képet a Mária Terézia-féle úrbérrendezést követő évtizedek Bihar vármegyéjének falusi világáról egységesen kezelve a magyar és román lakosságot. Az olvasó előtt így összességében tárul fel ezen történelmi régió parasztságának mindennapi élete a XVIII. század végének és a XIX. század első évtizedeinek időszakában.

Tötös Áron

Istenért és Katalóniáért: katolikus katalánizmus, és nacionalista újjászületés a Franco rezsim késői időszakában

Dowling, Andrew: For Christ and Catalonia: Catholic Catalanism and Nationalist Revival in Late Francoism = Journal of Contemporary History, 2012, 47. Vol, 3.No, 594-610.p.

Franco diktatúrájának egyes szakaszait vizsgálva a történelmi Katalónia területén működő katolikus egyház helyzetében komoly változásokat figyelhetünk meg. A spanyol polgárháború kirobbanásakor az egyházat súlyos támadások érték a társadalom egy részében mélyen gyökerező anti-klerikalizmus következtében. Franco tábornok 1939-es győzelme után pedig az egyház visszakapta ugyan korábbi pozícióját, de a rezsim – nacionalista volta miatt – a katalán katolikus tradíció letörésére törekedett. Ennek ellenére az 1940-es és 1950-es években a Katalán Katolikus Egyháznak óvatos politikai manőverezéssel sikerült újjáélesztenie a katalán vallási és kulturális mozgalmat. Ennek következtében a katolikus egyház

helyzete is megváltozott a katalán társadalmon belül, és elmondható, hogy az anti-klerikalizmus az 1960-as évek végére megszűnt a térségben. Sőt, a katolikus egyház a katalán nacionalizmus újjászületésében és a Franco-rezsimmel szembeni ellenállásban is kulcsszerephez jutott.

Franco 1939-es győzelme után visszaállította a burzsoázia hatalmára épülő hagyományos állami berendezkedést. A katolikus egyház is fellélegezhetett: a rettenet és borzalom órái véget értek. Ha tekintetbe vesszük, hogy a polgárháború éve alatt a köztársaságiak több mint 6000 egyházi személyt végeztek ki, illetve 4000-nél is több templomot vagy más egyházi épületet gyújtottak fel, továbbá pusztító támadást intéztek a nagytöke ellen, érthető, hogy kezdetben mind a Katalán Katolikus Egyház, mind pedig a katalán burzsoázia a diktátor hatalmát támogatta. Ez annak ellenére is így volt, hogy Franco győzelmével, ami egyben a spanyol nacionalizmus győzelme is volt, a katalánok enyhén fogalmazva is szorongatott helyzetbe kerültek. Az új rezsim tiltotta a katalán identitás minden kulturális és politikai megnyilvánulását. Az 1940-es évek az újjáépítésről szóltak, fizikai és szellemi tekintetben egyaránt. Vic Püspöke így nyilatkozik 1939 februárjában: „...az élénk táruoló kép igazán rettenetes... gyerekek, akik nincsenek megkeresztelve; mások szellemi táplálék híján, a katekizmustól megfosztottan; házasságok áldás nélkül; halottak a szentségek feladása nélkül; a morál sárba tiporva, míg a bűn piederstára emelve.”

Miközben a katalán papság és a hívők örültek neki, hogy ismét szabadon és félelem nélkül gyakorolhatják vallásukat, az őket katalán mivoltukban elnyomó rezsimmel szembeni elégedetlenségük is fokozatosan nőtt. Franco egészen a második világháború végéig teljesen kizárta az egyházat a politikai szférából, de a Tengelyhatalmak már látható vereségének időszakában ez a helyzet gyökeresen megváltozott, és a katolikus befolyás gyors erősödésnek indult. Ezzel párhuzamosan, és persze ennek folyományaként, a katalán identitás kifejezése előtt, még ha lassan is, de utak nyíltak. A Katalán Egyház egyedülálló helyzetbe került a totalitárius társadalmon belül, azzal, hogy más szervezeteknél sokkal nagyobb autonómiával rendelkezett. Elég, ha megemlítjük, hogy az egyház jogot kapott arra, hogy saját magát cenzúrázza, míg minden világi szereplőtől származó írás állami cenzorok kezébe került. Az